

Quatre breus inscripcions onomàstiques gregues d'Oxirrinc (campanyes 2007-2010)

Concepció Piedrafità*

Resum: *Entre d'altres inscripcions més extenses, la Missió Arqueològica d'Oxirrinc ha trobat unes inscripcions únicament onomàstiques que presentem per primera vegada. Formen part de conjunts de tombes romanes egípcies, són escrites en grec i tenen tot un context arqueològic molt important. Formen part d'una llarga col·lecció d'inscripcions gregues trobades in situ que publiquem seguint, com a criteri, l'any de trobada, sense buscar les més vistoses, sinó seguint un criteri d'exhaustivitat.*

Summary: *Among other larger inscriptions, the Archaeological Mission of Oxyrhynchus has found some inscriptions onomastic only presented for the first time. They belong to groups of Roman Egyptian tombs, are also written in Greek and have a very important archaeological context. Moreover, they also belong to a long collection of Greek inscriptions found in situ that we are publishing on a basis of year of discovery, without looking the most eye-catching but with an exhaustive criterion and meticulousness.*

Paraules clau: *Egipte, Oxirrinc, inscripcions gregues inèdites, Missió Arqueològica d'Oxirrinc, tombes romanes egípcies.*

Key words: *Egypt, Oxyrhynchus, unpublished Greek inscriptions, Archaeological Mission of Oxyrhynchus, Egyptian Roman tombs.*

Oxirrinc, la ciutat del «peix de nas punxegut», és coneguda de tots els hellenistes i llatinistes, i estudiosos del món grecoromà en general, per les troballes dels milers de papirs a finals del segle XIX i començaments del segle XX. A partir de la nostra Missió que començà els treballs d'excavació al jaciment egipci (El-Bahnasa, Mínia)

* Missió Arqueològica d'Oxirrinc.

l'any 1992 i al 2010 encara continua allà, l'aparició d'inscripcions en totes les variants de la llengua dels faraons, grec, llatí, copte i cúfic, va donant un catàleg molt important d'inscripcions gregues i coptes, tant pel nombre com per la informació que a poc a poc anem traduint i publicant. Ara oferim quatre noves inscripcions gregues estudiades des d'un punt de vista arqueològic i lingüístic. Oferim el context arqueològic, que gairebé sempre ha faltat en les inscripcions gregues d'Egipte publicades fins ara.

La inscripció de Demetri

Sector 2C. Necròpolis Alta. Aquest sector està ubicat al nord de la necròpolis alta. Dins d'aquest sector¹ es localitza la tomba número 2 anomenada també tomba dels Ureus. L'interior d'aquesta tomba havia estat saquejat en època indeterminada. És una tomba de proporcions grans, amb tres cambres de planta rectangular, amb cobertes de volta, feta de pedra i una de les cambres, la número 1, té un fris d'ureus en relleu a l'entrada, d'on ha pres el seu nom tota la tomba. Durant la campanya del 2007 s'excavà l'exterior de l'estructura de la tomba i es trobà material arqueològic amb escassa ceràmica romana. Al costat sud de la volta, hi havia un dipòsit d'una àmfora i un recipient ceràmic fragmentats amb restes de morter, possiblement de la volta. En el mateix conjunt s'ha localitzat un Osiris de bronze en molt bon estat amb la corona blanca; un altre amb la corona Atef i un aplic de bronze format per set Osiris petits units per la base. La tomba té planta de creu i s'hi accedeix per una escala, també de pedra, pel costat est. L'escala dóna a un distribuïdor que ha perdut el sostre i que és per on entraren els saquejadors. Al costat oest del distribuïdor s'obre la cambra número 1. Al sud s'obre la cambra número 2 i al nord, la cambra número 3, que està en gran part destruïda. En netejar l'interior de la cambra número 1 es localitzà en una paret, la paret lateral nord, un *graffito*, amb el nom de Demetri.

Tipus de pedra: calcària local.

Mesura: entre 45 i 50 cm de llargada.

Inscripció

Δημήτριος

Comentari filològic: El *graffito* està pintat en color negre. L'escriptura és molt dolenta i de lectura gens fàcil. Està en majúscules. Va d'esquerra a dreta, com respon en aquesta època². Les quatre primeres lletres són més grans que la resta que

1. DD.AA., «Memòria provisional dels treballs arqueològics duts a terme a Oxirrinc (El-Bahnasa, província de Mínia) durant la campanya de 2007», a *Nilus* 16, 2007, pp. 6-7.

2. DD.AA., «Memòria provisional...», *cit.*, pp. 6-7.

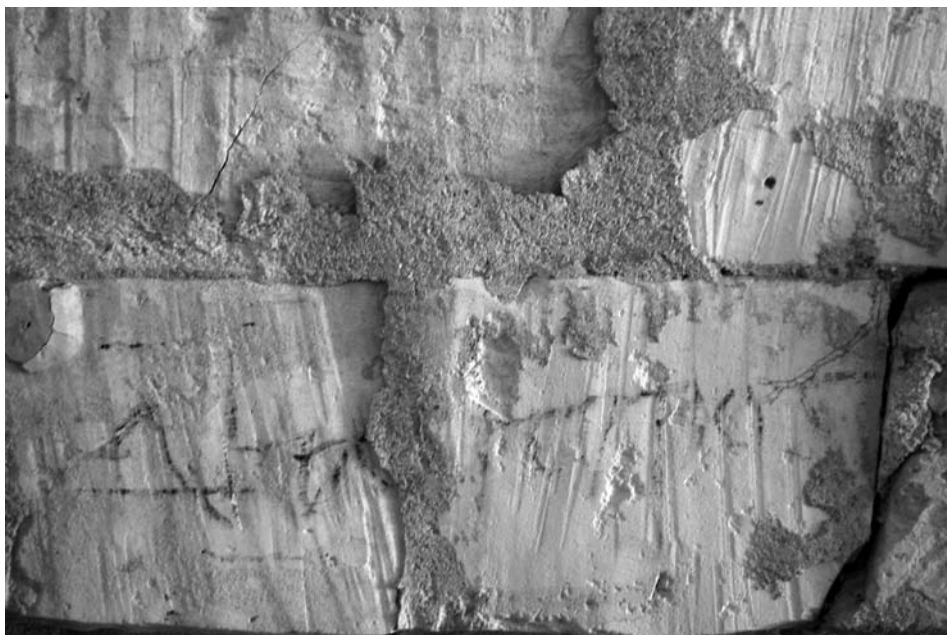

Fig. 1

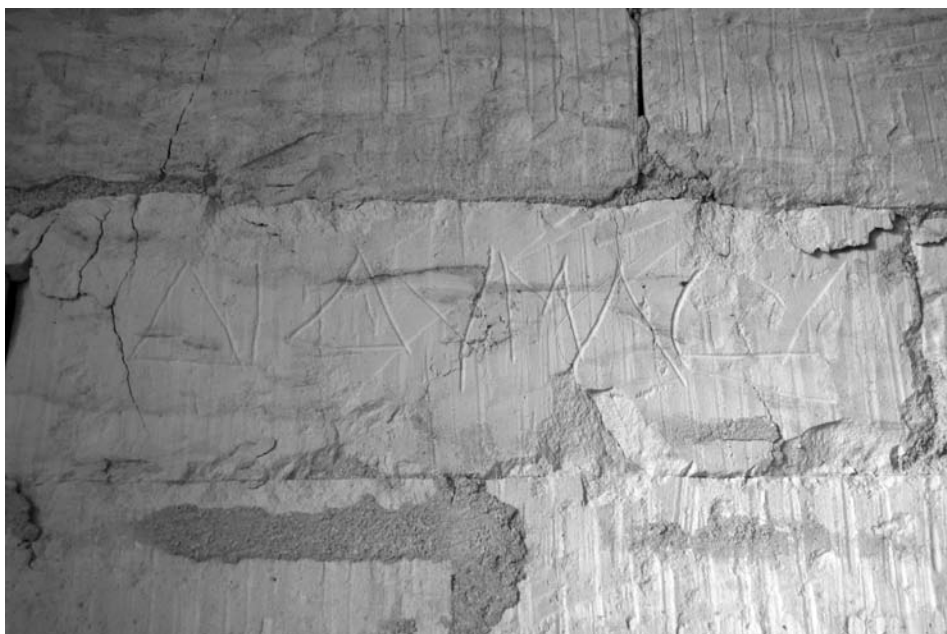

Fig. 2

s'empetiteixen i acumulen al final. Totes són en la mateixa pedra mural (fotografia núm. 1).

Parallels: Aquest nom està documentat a bastament en els papirs d'Oxirrinc³; per exemple, un Demetri gimnasiarca a P. Oxy. vol. 42, núm. 3063; un Demetri llibreter a P. Oxy. vol 18, núm. 2192. Fora d'Oxirrinc, però també a Egipte, el nom, considerat banal per Bingen en aquest país, està documentat, per exemple, a l'illa de Files, en una inscripció⁴.

La doble inscripció de Dídimas

Sector 2C. Necròpolis Alta. A la mateixa tomba número 2, a la cambra número 2, es localitzaren dues inscripcions del mateix personatge, una a la paret sud, al fons de la cambra i l'altra a la paret lateral est. Una es va veure al 2007⁵ i l'altra, al 2009.

Tipus de pedra: calcària local.

Mesura: entre 45 i 50 cm de llargada

Inscripció Dídimas a i Dídimas b

Διδυμᾶς

Comentari filològic: Dídimas a va ser vista al 2007, al fons de la tomba, i Dídimas b es va veure al 2009, en acabar la neteja de la cambra. El Dr. Josep Padró i Parcerisa (Universitat de Barcelona), director de la Missió Arqueològica d'Oxirrinc, en confirmà i n'escriví la lectura en paper. És el mateix personatge que no volgué que el seu nom desaparegués. Escrites totes dues en majúscules, gravades toscament als dos murs i, si van ser repassades amb pintura, no en conservem res, l'alfa de Dídimas b està molt més ben feta que la de l'altra inscripció (fotografies núsms. 2 i 3).

Parallels: També aquest nom està ben documentat als papirs d'Oxirrinc: per exemple, en una carta de condol, del segle 11 dC a P. Oxy. vol. 1, núm. 115, línia 41. Fora d'Oxirrinc, també el tenim en una inscripció de Files⁶.

3. Tots els papirs d'Oxirrinc que citem a partir d'ara estan referenciats per la seva publicació a *The Oxyrhynchus Papyri*, sèrie publicada per The Egypt Exploration Society des del 1898, a Londres, dins la col·lecció Graeco-Roman Memoirs.

4. Vide, J. BINGEN, «Pages d'Épigraphie Grecque: Attique - Égypte (1952-1982)», a *Epigraphica Bruxellensia* 1, 1991, p. 138, núm. 64, i p. 178.

5. El Dr. Georges Nachtergaele en confirmà i n'assegurà la lectura. Traspasat el 19 d'octubre del 2009. Vide: C. PIEDRAFITA, «Noticiari egiptològic. Traspàs del professor belga Georges Nachtergaele», a *Nilus* 18, 2009, p. 42. Com fem sempre, fins ara, retém un homenatge al mestre.

6. Vide BINGEN, «Pages d'Épigraphie Grecque...», *cit.*, pp. 123-124 i 178, núm. 60.

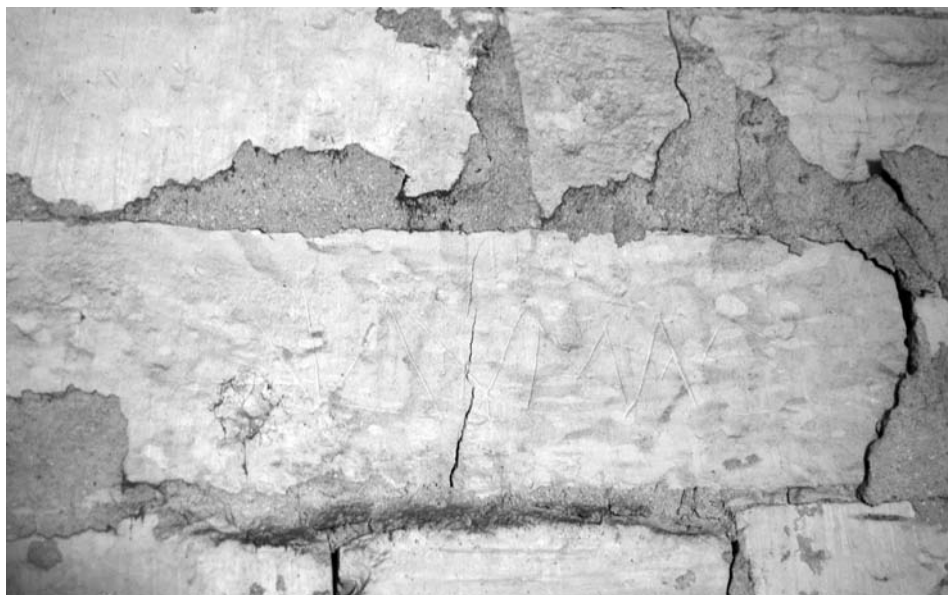

Fig. 3

Fig. 4

La inscripció de Polideuces

Sector 26. Necròpolis Alta. Aquesta inscripció va ser trobada a la tomba 18. És una tomba de pedra, possiblement romana. Té una grandària mitjana. La tomba consta de dues cambres que es comuniquen entre si a través d'un passadís. S'entra a la tomba per una escala de pedra que dona directament a la cambra 1. Aquesta cambra, de planta rectangular i coberta amb volta de canó, parcialment conservada, està decorada amb pintures murals, amb motius egipcis, entre els quals destaca un peix oxirinc policrom. Al centre de la cambra 2, paral·lela a la cambra 1, i que havia perdut la volta del sostre, hi havia un sarcòfag antropomorf de pedra enfonsat al terra de la tomba. El dit sarcòfag era cobert amb una tapa, també antropomorfa trencada en dos fragments i col·locada al revés. En un dels fragments hi havia la inscripció grega que ens ocupa. Dintre del sarcòfag hi havia la mòmia d'un home profanada i sense aixovar funerari.

Pedra: calcària local

Mesura : 50 o 60 cm de llargada

Inscripció

Esriptura en la seva forma original

ΚΟΥ
ΠΟΛΥΔΕΥ

Lectura

Πολυδεύκου

Comentari filològic: Traducció: «De Polideuces», fent referència al propietari de la tomba⁷ i/o del sarcòfag. El lapicida possiblement començà la inscripció per la segona línia, però en faltar-li lloc l'acabà en la primera línia (fotografia núm. 4, tapa del sarcòfag, i fotografia núm. 5, detall del text). Aquesta és una pràctica normal en aquests tipus d'inscripcions. Està feta en majúscules fortament gravades a la tapa del sarcòfag. Si el grec fos d'època clàssica, que no és el cas, hi faltaria una sigma al final del text. La declinació de Polideuces correspon a la 3ª declinació, temes en sigma i aquí tenim un genitiu de primera declinació de noms masculins. Però l'error és freqüent en època romana i posteriorment.

7. DD.AA., «Memòria provisional dels treballs arqueològics realitzats al jaciment d'Oxirinc (El-Bahnasa, Mínia) durant la campanya de 2008», a *Nilus* 17, 2008, p. 4 (fig. 4).

Fig. 5

Fig. 6

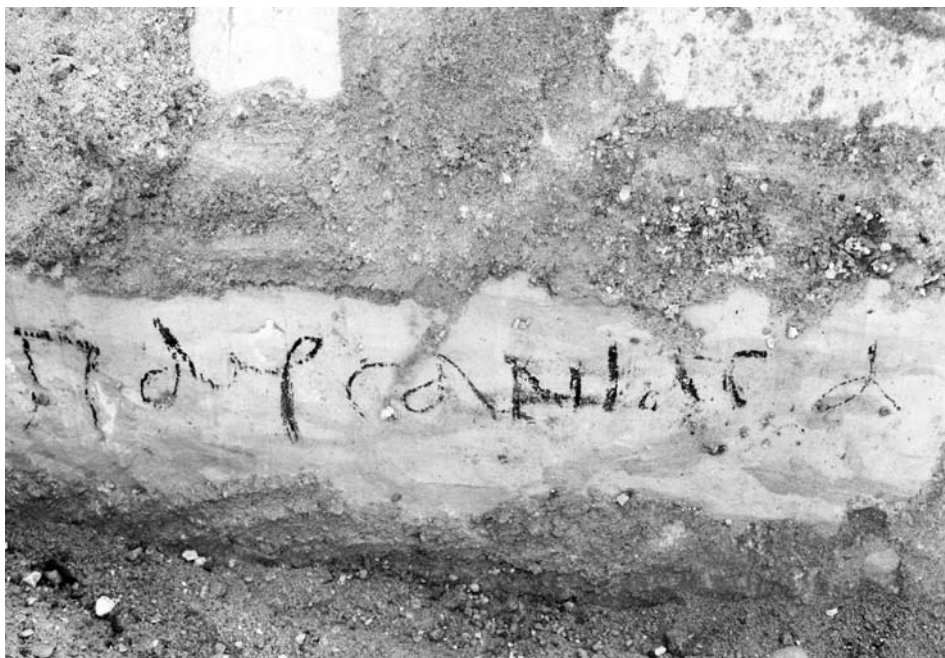

Fig. 7

Fig. 8

Parallels: Un Polideuces que fa de missatger és conegut al P. Oxy. vol. 33, núm. 2679; és del segle 11 dC i en el papir dóna la sigma final que falta al nostre sarcòfag. Un altre Polideuces, un esclau, el tenim al P. Oxy. vol. 50, núm. 3555, on també tenim la sigma final del genitiu. Pel que fa a l'epigrafia del nom, el tenim ben documentat a la ciutat egípcia d'Acoris, situada a la riba dreta del Nil, una mica al sud i no gaire lluny d'Oxirrinc. El nom és portat per diversos membres d'una mateixa família benestant, entre els segles 1 i 11 dC. Els dos déus anomenats Diòscurs, és a dir, fills de Zeus, Càstor i Pòlux/Polideuces van ser molt venerats a Acoris, on tenien un relleu dalt de la muntanya que domina la ciutat. Això explica l'abundància d'aquest nom en l'onomàstica local i propera⁸.

La doble inscripció de Pausànias

Sector 2B. Necròpolis Alta⁹. La tomba número 11 és la primera que començà a excavar la nostra Missió l'any 1992. En un primer moment es començà a excavar la cambra 1, que és la cambra principal i més gran de la tomba, de planta rectangular i orientada est-oest. Aquesta cambra té dos petits annexos a l'oest (1A i 1B), perfectament conservats, a la porta dels quals hi ha incisos, per sobre un genet, i al costat de cada porta uns signes geomètrics. La cambra ha perdut la volta de canó. A la paret sud d'aquesta cambra gran hi ha una inscripció incisa a nom de Marc, que ja ha estat publicada¹⁰ i que data del segle 11 dC. Al terra d'aquesta cambra hi ha tres sarcòfags, dins d'un dels quals hi havia una mòmia d'una jove, coberta amb un cartronatge, al peu del qual hi havia el seu nom interpretat com (Harpocra)tiaina¹¹. L'excavació de la tomba número 11 s'hagué d'interrompre durant uns quants anys, a causa que exactament a sobre hi havia la casa funerària que anomenem del monjo Febamon, d'època bizantina, que fou necessari excavar totalment i estudiar abans¹². L'excavació de la tomba número 11, doncs, es pogué reprendre l'any 2009, i ha resultat ésser la més gran i la més ben construïda de les tombes romanes conegudes fins ara a la Necròpolis Alta. S'hi accedeix per una escala monumental a l'est de la tomba, que dóna a un distribuïdor de planta quadrada que devia posseir una coberta de cúpula, avui dia perduda. El distribuïdor dóna accés a les tres cambres

8. Vide J. BINGEN, «Pages d'Épigraphie Grecque, II: Égypte (1983-2002)», a *Epigraphica Bruxellensia* 3, 2005, pp. 108, 114 i 192.

9. DD.AA., «Memòria provisional dels treballs realitzats en el jaciment d'Oxirrinc (El-Bahnasa, província de Mínia, Egipte) durant la campanya de 2009», a *Nilus* 18, 2009, pp. 7-11.

10. C. PIEDRAFITA, «L'Épigraphie grecque d'Oxyrhynchos», a *Oxyrhynchos, un site de fouilles en devenir: Colloque de Cabestany, Avril 2007* (Nova Studia Aegyptiaca 6) Barcelona 2007, pp. 143-144, núm. 10.

11. C. PIEDRAFITA, «L'Épigraphie grecque d'Oxyrhynchos», *cit.*, p. 144, núm. 11.

12. C. PIEDRAFITA, «Lectura i traducció dels textos murals grecs», a E. SUBIAS PASCUAL, *La corona Immarcescible: Pintures de l'Antiguitat Tardana de la Necròpolis Alta d'Oxirrinc (Mínia, Egipte)*, Tarragona 2003, pp. 37-42 i pp. 59-63, il·lustració p. 28; C. PIEDRAFITA, «Revisió d'una inscripció grega d'Oxirrinc: la corona de les benaurances», a *Nilus* 12, 2003, pp. 3-5.

que conformen la tomba: la 1, a l'oest de la qual ja hem parlat. La 2, al nord, on hi havia un dipòsit d'àmfores de l'Alt Imperi, i la 3, al sud, que ha estat excavada el 2010. Totes les cambres han perdut la volta de canó. A la revista *Nilus*, núm. 18 (2009), hi ha una espectacular fotografia de tota la tomba a la coberta, en color i d'una grandària que ocupa tota la pàgina.

A l'est i a l'oest de la porta que dona de l'escala al distribuïdor, hi ha la doble inscripció de Pausànias. A cada costat de la porta tenim el nom de Pausànias (fotografia 6, distribuïdor, fotografia 7, inscripció nord-est, fotografia 8, inscripció sud-est).

Pedra: calcària local

Mesura sobre uns 60 cm Pausànias a i entre 60 o 70 cm Pausànias b, de llargada.

Doble inscripció de Pausànias

Παυσανίας ++++

Comentari filològic: En la mateixa paret, a banda i banda de la porta es repeteix dues vegades Pausànias. Es veuen una sèrie de lletres (?) que anirien al costat de la inscripció del segon nom de Pausànias, però està molt perdut. La grafia està pintada en negre. L'escriptura és dolenta; barreja, potser, majúscules i minúscules; està fet tot per la mateixa mà. La primera alfa i la ipsiló estan lligades, com en una escriptura cursiva, però el «SANIAS» final és en majúscules.

Tant al costat del Pausànias a i del Pausànias b, hi ha restes d'altres lletres però són de difícil visió i estan pràcticament perdudes. Per ara, la tinta negra ha desaparegut totalment de les possibles lletres perdudes i només es conserva en els dos noms propis Pausànias. L'ús del programa Photoshop no ha permès millorar el possible text perdut. Val a dir que, en una altra paret, sembla que hi ha algun tipus de gravat que podria ser un dibuix, mol petit, però gairebé no es veu. S'imagina més que no pas es veu.

Parallels: Pausànias és un nom corrent en època romana a Oxirrinc. Tenim un Pausànias, redactor de cartes, a P. Oxy. vol. 14, núm. 1666. També un Aureli Pausànias, fill d'Afrodisi, en un papir que és una nominació per a una litúrgia del 15 de gener de l'any 318, a P. Oxy. vol. 33, núm. 2675, línia 17.

Farem ara un comentari global sobre totes quatre inscripcions. Cal situar-ne la datació a l'època romana; tenim, doncs, una data *post quem*. Les tombes són d'època romana per la seva arquitectura i per les àmfores trobades i les inscripcions també. Són de cap al segle 11 i 111 dC. Pensem que no són cristianes justament per la cronologia que proposem. Per damunt de Demetri i de Pausànias a hi ha morter, cosa que no descarta una refecció o arranjament perquè la paret de la tomba continua per sobre fins que comença la volta de canó a la primera, i en el cas de la segona, Pausànias a, la paret de la porta remunta fins al començament de la cúpula. Aquesta cúpula, que com hem dit no es conserva, si que ens ha deixat unes estructures amb petxina, sobre les quals reposaria la cúpula.

Cap dels noms està testimoniats en el *Corpus* de Lefebvre¹³, que, recordem, és un recull d'inscripcions cristianes. Però sí estan testimoniats en els papirs.

Les tombes poden contenir les restes de diverses generacions; són tombes utilitzades durant anys, la qual cosa explica la quantitat de noms propis. Tenim noms romans, amb la inscripció de Marc, de què hem parlat, ja publicada per nosaltres mateixos; els altres quatre noms que publiquem ara són grecs. També hem parlat d'una noia anomenada Harpocratiaina, enterrada també en aquest bloc de tombes i momificada. Això ens parla de la convivència i barreja de cultures, egípcia, grega i romana, acceptades com una cosa normal i que es fan préstecs entre elles, a nivell de llengua i a nivell de costums. Ve en aquesta línia, pensem, el fet de tenir inscripcions dobles per al mateix personatge. Per al poble egipci, el record i la memòria d'un mort asseguren la vida en el Més Enllà. L'escriptura d'un nom representa el difunt i, si el seu nom està escrit dos cops, com a mínim n'hi haurà un que perdurarà i assegurarà la vida eterna del seu posseïdor. Doblar el nom propi és un desig d'eternitat, el desig de perdurar en la memòria col·lectiva perquè el nom fa la persona i un nom és una persona. Recordem que a l'antigor els noms de persona són noms parlants, tots signifiquen una cosa i sempre hi ha una tria específica dels pares que els posen als seus fills i filles.

13. G. LEFEBVRE, *Inscriptiones graecae Aegypti: recueil des Inscriptions Grecques-Chrétiennes d'Égypte*, el Caire 1907. Nova edició amb el mateix nom i el núm. V de l'obra general sobre inscripcions gregues publicada a Chicago el 1978.